

Anna Bugajska
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
<https://orcid.org/0000-0001-6078-7405>
<https://doi.org/10.35765/slowniki.496>

Kategorie etyki współczesnej

Streszczenie

DEFINICJA POJĘCIA: Etyka współczesna dotyczy pytań o dobre życie, rodzących się na granicy napięć pomiędzy dobrem jednostki a dobrem ogółu, zadając szereg pytań o Innego oraz o wspólnotę i jej sens w kontekście rosnącej atomizacji i indywidualizmu. Ramy współczesności określa się w takiej dyskusji najczęściej jako sięgające połowy XX wieku do dnia dzisiejszego.

ANALIZA HISTORYCZNA POJĘCIA: Historia etyki współczesnej wiąże się bardzo ściśle z historią myśli filozoficznej jako takiej oraz z historią powszechną. W kontekście współczesności będziemy mówić szczególnie o wielkich konfliktach (np. II wojna światowa) oraz przełomach w rozwoju nauki (np. zsekwencjonowanie ludzkiego genomu).

UJĘCIE PROBLEMOWE POJĘCIA: Etykę współczesną charakteryzują polifoniczność i pluralizm, jak również dążenie do interdyscyplinarności. Dyskusje toczą się na temat fundamentalnych pojęć i koncepcji, takich jak człowiek, osoba, prawda, rzeczywistość czy wartości i ich hierarchizacja. Istnieje coraz większe zapotrzebowanie na modele antycypacyjne i spekulatywne, które odpowiadają na warunki niepewności egzystencjalnej. Obserwuje się też poszerzenie pola debaty etycznej i współistnienie w niej głosów akademickich z nieakademickimi.

REFLEKSJA SYSTEMATYCZNA Z WNIOSKAMI I REKOMENDACJAMI: Biorąc pod uwagę kształt etyki współczesnej, należy zwrócić się w stronę zarówno starszych, mocno ugruntowanych systemów etycznych (np. etyka cnót), jak i tych nowo powstających, o mniejszej rozpiętości

czasowej (np. bioetyka). Należy też skonfrontować się z problemem możliwości utworzenia etyki uniwersalnej. Wiele uwagi wymaga prowadzenie debaty popularnej, która jest szczególnie zagrożona niekorzystnymi mechanizmami współczesnych mediów.

Słowa kluczowe: etyka, współczesność, dobro, pluralizm, Inny

Definicja pojęcia

Kiedy myślimy o kategoriach, które można przyjąć przy opisywaniu etyki współczesnej, przed każdym z nas rysuje się trochę inny horyzont, określany tym, co będzie dla nas najważniejsze w ramach etyki – czy rozwój namysłu w ramach akademickich, czy problemy życia codziennego – oraz, może przede wszystkim, to, co będziemy rozumieć pod pojęciem współczesności. Etymologicznie „współczesność” to coś, co dzieje się w pewnym wspólnym „teraz”, które przeżywa się i którego doświadcza się wraz z innymi. Rozwój myśli i debaty problematyzuje i destabilizuje tę „współczesność”, zadając szereg pytań o Innego oraz o wspólnotę i jej sens w kontekście rosnącej atomizacji i indywidualizmu. Etyka współczesna, już z samej nazwy zatem, będzie dotyczyć pytań o dobre życie, rodzących się na granicy napięć pomiędzy dobrem jednostki a dobrem ogółu. Dodatkowym problemem jest zdefiniowanie tego ogółu. Biorąc pod uwagę ogólną tendencję do rozszerzania koncepcji osoby na różne, dotychczas pomijane grupy (np. niektóre gatunki zwierząt), należy szukać złotego środka gdzieś pomiędzy nurtami przyjmującymi wąską definicję społeczności, której dotyczą kwestie etyki, a bardzo szeroką, wykpiwaną przez Petera Wolfendale’a w książce *Object-Oriented Philosophy: The Noumenon’s New Clothes* (2014, s. 391–395): złożoną z ludzi jako niekoniecznych elementów w porównaniu ze skałami czy słoikami z dżemem, których wystąpień na konferencjach z uwagą słucha audytorium niemal tak zróżnicowane jak to ze snu Tichy’ego w *Dziennikach gwiazdowych* Lema.

Co więcej, wiele z dostępnych pozycji, omawiających zagadnienia współczesnych dylematów etycznych, ma nie tyle charakter historyczno-chronologiczny, ile raczej problemowy. Oddaje to fakt, że w etyce wiele z problemów nie jest związanych z konkretnym czasem, a znajdują one po prostu inne interpretacje i ekspresje w zależności od kontekstu. W ramach tych konkretnych problemów można dokonać pewnej periodyzacji dyskusji, lecz czy możemy mówić, że sama etyka jest bądź współczesna, bądź to przestarzała? Z konieczności zatem, jeśli mówimy o kategoryzacji etyki, będziemy kategoryzować nurty dyskusji, które poddają się periodyzacji, a w ramach tych nurtów podkreślać te problemy, które wyłaniają się w ocenie eksperckiej jako najistotniejsze w określonym przedziale czasowym.

Namysł nad ramami czasowymi etyki współczesnej można zacząć od tego, co rozumielibyśmy pod mianem filozofii współczesnej. Ramy współczesności określa się w takiej dyskusji najczęściej jako sięgające od połowy XX wieku do dnia dzisiejszego. Oczywiście, jak podkreśla wielu komentatorów, należy liczyć się z koniecznością sięgnięcia poza te ramy i odniesienia się do wcześniejszych kontekstów, co z kolei znacznie rozciąga tematykę i obszar poddawany kategoryzacji. Wydaje się wręcz niemożliwością wyłonienie kilku kategorii z tak szerokiego pola badawczego. Dlatego w większości pozycji przyjmuje się punkt wyjściowy w przełomie w historii współczesnej, jakim była II wojna światowa, a nie wyznacza się punktu końcowego. Stąd niektóre z kategorii etyki nie tylko omawiają współczesność, ale i sięgają w przyszłość, a autorzy starają się spekulować nad dalszym rozwojem etyki w kolejnych dekadach, biorąc pod uwagę obecne trendy.

W kolejnych częściach tego rozdziału spojrzymy na etykę współczesną właśnie w tym kluczu. W pierwszej kolejności dokonamy przeglądu rozwoju tej subdyscypliny w okresie od lat czterdziestych XX wieku do czasów obecnych. Następnie przyjrzymy się wyłonionym przez ekspertów problemom, mając na uwadze nakreślone wcześniej ramy. Wreszcie, zastanowimy się, jak można widzieć rozwój etyki współczesnej i jaki jej obraz wyłania się z amalgamatu różnych wątków i problemów. Czy można mówić o jednej etyce czy też raczej o szeregu etyk? Czy etyka pozostaje współcześnie adekwatna, czy też ulega rozmyciu i dostarcza raczej rozczarowań niż rozwiązań? Te pytania będą myślą przewodnią, prowadzącą przez poniższe akapity.

Analiza historyczna pojęcia

Historia etyki współczesnej wiąże się bardzo ściśle z dwiema perspektywami. Jedną z nich jest historia myśli filozoficznej jako takiej, z przeważającymi w niej nurtami i przełomami. Drugą jest historia powszechna: najczęściej konkretne debaty i wydarzenia społeczno-polityczne odzwierciedlają dylematy, a jednocześnie prowokują do stawiania sobie pytań w ramach etyki. Omawiając zatem rys historyczny etyki współczesnej, wypadałoby pokrótce scharakteryzować filozofię współczesną oraz wskazać na niektóre przełomowe wydarzenia, które

dały impuls do pojawienia się gorszej czy lepszej ekspresji istniejących nurtów w etyce.

W historii filozofii współczesnej możemy wyróżnić różnorodne nurty, które wzajemnie się uzupełniają i składają się na coraz bardziej polifoniczną, zdawałoby się, strukturę obecnej refleksji. Z doświadczeń totalitaryzmów i tragedii połowy XX wieku, których echa nie milkną do dziś, wyłoniły się z mocą te gałęzie filozofii, które w szczególny sposób dotyczą człowieka jako jednostki – a szczególnie jednostki wobec ogółu, wobec Zła, wobec Boga, wobec samej siebie. Możemy tu wymienić egzystencjalizm czy personalizm jako perspektywy, które w znaczący sposób i na wielu polach oddziałują na etykę aż do dziś – można chociażby wymienić wpierw sformułowanie Deklaracji Praw Człowieka (1948), a na drugim końcu spektrum trwające dziś dyskusje nad zmianami w tych prawach (16th World Conference in Bioethics, Medical Ethics & Health Law, Brasilia, 2024). Te zainteresowania i intuicje pogłębiane są w relacji pomiędzy psychologią i filozofią: poszukuje się powiązań moralności z psychiką człowieka, również przy wykorzystaniu neuronauk. Z jednej strony prowadzi to do próby spojrzenia na konstrukcję psychiczną człowieka – oraz na jego system wartości – z punktu widzenia nauk ścisłych. Z drugiej strony, wraz z wymienionymi powyżej trendami, może prowadzić do wzmocnienia pozycji subiektywizmu w spojrzeniu na etykę i moralność, a w dalszej kolejności do relatywizmu. Szczególnie już od lat 40. XX wieku odnotowujemy wzrost tendencji emotywistycznych (Alfred Jules Ayer, Charles Leslie Stevenson i in.). Przekonanie o tym, że normy czy oceny są jedynie wyrazem subiektywnych doświadczeń czy też uczuć, idzie zwykle w parze z dwoma innymi kwestiami. Jedną z nich jest poszukiwanie źródeł i uzasadnień naszych przekonań i zachowań w podstawach nieracjonalnych, w mitach, narracjach, wierzeniach czy właśnie mniej lub bardziej złożonych uczuciach czy impresjach psychicznych. Możemy tu wymienić badania nad zaangażowaniem emocji oraz intuicji w sądy moralne (np. Joshua Greene, Jonathan Haidt), nad osobistym punktem widzenia w etyce (np. Bernard Williams) czy nad kwestiami subiektywizmu moralnego (np. Richard Mervyn Hare). Warto wspomnieć wpływ Antonia Damasia (2011), którego publikacje w dziedzinie neuronauk przyczyniły się do spopularyzowania kwestii emocji w kontekście etyki. Również w nowych refleksjach nad etyką cnót (np. Elizabeth Anscombe, 1958) poszukuje się

dowartościowania podmiotu oraz jego strony emocjonalnej, a ograniczenia sztywnych zasad i powinności.

Drugą kwestią jest nieuchronny relatywizm – zmiana norm i zasad od osoby do osoby, od kultury do kultury, od jednego systemu do drugiego; jak również zmiana istotności wartości i konstruowanych systemów w czasie. Reakcją na relatywizm może być postawa *anything goes* lub też jego potępienie – obie znajdujące równie zaangażowanych popleczników. Z pewnością jednak debata wokół relatywizmu rodzi również pytania o możliwości przekroczenia granic skrajnej różnorodności oraz indywidualizmu i sformułowania etyki uniwersalnej, której początków możemy dopatrywać się w Deklaracji Praw Człowieka. Istnienie powszechnie akceptowalnych praw i zasad stanowiłoby gwarant pokojowej egzystencji w skali globalnej i poszanowania sformułowanych w Deklaracji zasad tak, by były zrozumiałe niezależnie od np. kontekstu kulturowego. Postuluje się, że etyka taka może być sformułowana na drodze debaty – debata ta wciąż trwa, wraz z umiędzynarodowieniem wielu przedsięwzięć i dowartościowaniem różnorodnych kultur. Można zatem powiedzieć, że w wielu subdyscyplinach etyki mamy do czynienia z próbą sformułowania odpowiedzi etycznej na forum wielojęzycznym, międzyreligijnym, międzynarodowym i wielokulturowym, co ukazuje przekonanie o konieczności odnalezienia globalnej płaszczyzny porozumienia w obliczu wyzwań współczesności.

Rozwój nauki, medycyny, technologii – a zatem nauk ścisłych – jak również wpływ ruchów feministycznych oraz zainteresowanie ciałem złożyły się na rosnącą popularność nurtów, które dotyczyłyby tych rzeczywistości. Powstaje wiele nowych pytań i zagadnień w obszarze filozofii technologii, dążących w stronę nowego materializmu, zwrotu w stronę rzeczy oraz posthumanizmu. Szeroko dyskutowany był naturalizm (m.in. przez George’a Edwarda Moore’a). Dominują kwestie bioetyczne i biopolityczne, co poskutkowało pojawieniem się i dynamicznym rozwojem bioetyki, która wyemancypowała się z etyki typowo medycznej. Jednym z głównych obszarów obecnej debaty są kwestie początku życia (słynna sprawa Roe vs. Wade dot. przerywania ciąży, 1973) oraz końca życia, a przede wszystkim legalizacja samobójstwa wspomaganego (w Holandii – 1993).

Szczególnie koniec XX i początek XXI wieku obfitują w przełomy naukowe, które dostarczają wielu nowych pytań (np. sklonowanie owcy

Dolly – 1996, zsekwencjonowanie genomu człowieka – 2003, odkrycie metody CRISPR-Cas9 – 1984/2012, sklonowanie małp naczelnych – 2018). W kontekście rosnącej technicyzacji życia codziennego oraz wpływu nowych technologii i odkryć na życie przeciętnego człowieka dużo mówi się o odpowiedzialności, jak również o autonomii człowieka. Należy tu oczywiście wymienić Hansa Jonasa z jego imperatywem odpowiedzialności i heurystyką strachu (1984), która bywa kontestowana przez środowiska technokratyczne, dające więcej pola imperatywowi działania. Pytania o wolność i odpowiedzialność pojawiają się również w innych kontekstach (by wspomnieć dwie koncepcje wolności Isaiaha Berlina, 1958; sformułowanie dylematu wagonika przez Philippe'a Foot, 1967, wraz z jego późniejszymi przetworzeniami).

Zainteresowanie nauką to nie tylko, oczywiście, zainteresowanie człowiekiem, ale i zwrot w stronę środowiska naturalnego, w tym szczególnie zwierząt. Współczesność w takich ramach czasowych, jakie zostały nakreślone na potrzeby niniejszej refleksji, silnie naznaczona jest publiczną debatą nad wpływem człowieka na środowisko oraz nad prawami zwierząt. Możemy tu wymienić różnorodne trendy, od koncepcji człowieka jako „raka świata” (lata 50. XX wieku) i pozycji antynatalistycznych (David Benatar, 2006), przez ustawy o dobrostanie zwierząt (1964, USA), poruszanie kwestii praw zwierząt (Tom Reagan, 1985), sformułowanie koncepcji „szowinizmu gatunkowego” (Richard Ryder, 1970) i jego rozwinięcie w szerszą refleksję przez Petera Singera (*Wyzwolenie zwierząt*, 1975). W kontekście perspektyw antyantropocentrycznych w różnorodny sposób dowartościowuje się zwierzęta, tym przyznając im status osób (np. delfiny w Indiach – 2013). Z jednej strony, przez wiele dekad dominowała wizja Ziemi jako Gai (hipoteza Gai autorstwa Jamesa Lovelocke'a, 1972), której stosunkowo niedawno przeciwstawiono wizję Ziemi jako Medei, która zabija swoje dzieci (hipoteza Medei autorstwa Petera Warda, 2009). Zwykle ekoetyka będzie korzystała z dziedzictwa myśli feministycznej oraz z rozwijanej obecnie myśli posthumanistycznej.

W tym krótkim omówieniu nie powinno zabraknąć odniesienia do etyki politycznej i społecznej, a zwłaszcza teorii sprawiedliwości w różnych jej odsłonach (John Rawls, 1971, Amartya Sen, 2009). Liczne konflikty i problemy natury globalnej (jak kwestie przeludnienia czy dystrybucji zasobów), sprowokowały powstanie różnorodnych podejść etycznych, takich jak etyka wspólnego pastwiska (1968) czy etyka

szalupy ratunkowej (1974). Wywołały one wiele dyskusji nad zakresem odpowiedzialności etyczno-moralnej. Przyjmowanym obecnie poglądem jest konieczność odejścia od abstrakcyjnego podejścia do sprawiedliwości, a oparcia w dialogu oraz włączeniu wszystkich zainteresowanych w dyskusję np. nad rozdziałem dóbr.

Podsumowując, można zadać sobie pytanie: jaki rodzaj etyki dominował przez ostatnie dekady w przestrzeni refleksji akademickiej i publicznej? Można zdecydowanie powiedzieć, że bardzo wzrosła rola etyki praktycznej w różnych jej odmianach. Tradycyjne modele etyczne, np. naturalizm, utilitaryzm czy etyka cnót, były i są przedmiotem głębokich, poważnych debat i przemyśleń. Popularność perspektyw, dowartościowujących jednostkę, ale i zwracających się ku Innemu, każe szukać podstaw myślenia o etyce w postawach troski, wrażliwości, empatii i wspólnoty. Dobre zrozumienie tych pojęć oraz wdrożenie tych postaw wymaga jednakże głębszego namysłu i wieloaspektowego spojrzenia.

Ujęcie problemowe pojęcia

Różnorodne trendy i problemy etyki współczesnej nie poddają się łatwej kategoryzacji. Jedno z głównych zagadnień, które można wskazać, odnosi się do wspomnianej Deklaracji Praw Człowieka, która stanowi punkt odniesienia w wielu podejściach etycznych. Dyskusja o tym, komu te prawa przysługują i w jakim zakresie, jak również powiązanie pojęć człowieka i osoby, stanowi ważny nurt dyskusji, nie tylko w personalizmie jako takim. Zagadnienia te nurtują bioetyków, technoetyków, ekoetyków czy obrońców praw zwierząt. Świadczy to o pewnej konieczności pojęć człowieka i osoby: nie można ich odrzucić, a decyzja o ich poszerzaniu czy zawężaniu lub uściślaniu ma potem znaczące konsekwencje dla prawodawstwa. Problemem jest również podstawa, z której wychodzi się do definiowania osób: czy jest to postawa otwarcia się na Innego, lepszego zrozumienia, czy też projekcja i przywiązanie emocjonalne. Powszechność powoływania się na empatię bez jej jasnego definiowania i bez zrozumienia jej trudnej wewnętrznej dynamiki Ja-Inny może czasami zaciemniać obraz w dyskusji.

Kolejnym problemem – a zarazem wyzwaniem – jest interdyscyplinarność etyczna, która po części wynika z ogólnej tendencji do

interdyscyplinarności włączającej do refleksji etycznej np. sztukę czy pedagogikę. Pole tej interdyscyplinarności jednakże wykracza już mocno poza tradycyjne więzy nauk humanistycznych. Zdaje się, że niejako obowiązkiem etycznym staje się wysokie wykształcenie ogólne i uczenie się przez całe życie. Wielokrotnie podkreślana jest potrzeba wykształcenia kompetencji etycznej oraz ugruntowanie jej w specjalistycznej wiedzy. To wymaganie dotyczy każdego, ale w sposób szczególny osób odpowiedzialnych za publiczne formułowanie dokumentów czy nawet popularnych sądów, które mają wpływ na opinię ogółu. Wyzwanie to jest o tyle złożone, że niejednokrotnie podstawy etyki będą niewystarczające bez jednoczesnego dobrego, bieżącego wykształcenia w naukach ścisłych i pewnej kompetencji technicznej.

Współcześnie podejmowane są liczne próby skonkretyzowania etyki oraz prowadzenia refleksji blisko doświadczenia świata otaczającego. Dla refleksji metaetycznej poszukuje się ugruntowania w naukach ścisłych, jak np. w przypadku neuroetyki. Jest to trend obarczony licznymi rodzajami ryzyka. Pomimo ogólnej krytyki naturalizmu i redukcjonizmu łatwo jest popaść w różnego rodzaju zawężenia i uproszczenia w poszukiwaniu łatwych rozwiązań. Co więcej, w świecie hiperhistorii i deepfake'ów następuje kryzys faktów oraz pojęcia rzeczywistości. Okazuje się, że nawet kompetencja humanistyczna bez specjalistycznej wiedzy narratologicznej nie chroni przed fałszywym odczytaniem oferowanych historii, tak jak nie chroni przed uproszczeniami w dziedzinie psychologii czy nowych technologii. Poszukiwanie prawdy poprzez konkretyzację napotyka na liczne przeszkody, biorąc pod uwagę chociażby silne zapośredniczenie technologiczne. To samo dotyczy wynikających z ustalenia rzeczywistych punktów odniesienia powinności etycznych oraz norm i praw. Ten kryzys i obecne trudności są po części powiązane z ogólnym uwikłaniem filozofii z licznymi ideologiami współczesności.

Wciąż żywym problemem jest kwestia wartości i ich hierarchizacja. Istnieją tendencje, które nie tylko postulują subiektywizację wartości czy ich relatywizację, ale wręcz zaprzeczają ich istnieniu (etyka nihilistyczna). Nawet jednak te tendencje są raczej symptomem trudności w odnalezieniu się w świecie różnych systemów wartości niż stwierdzeniem ich braku. Kryzys myślenia o dobru powoduje, że wiele z popularnych debat koncentruje się na złu, niejako zapominając, że etyka nakierowana jest na szukanie dobra. Jeśli nie wie się, czym jest

dobro – i doświadcza się trudności w sformułowaniu innych podstawowych definicji – to z pewnością mówienie o tym, co reprezentuje w życiu wartość, stanowi wyzwanie. Postępująca sekularyzacja natomiast każe zadawać pytania o możliwości formułowania systemów wartości na podstawie etyki chrześcijańskiej i jej powiązania z innymi systemami etycznymi, w tym z humanizmem, rozumianym z anglosaska jako przekonanie, że ludzkie potrzeby emocjonalno-duchowe mogą być zaspokojone bez odniesienia do jakiegokolwiek religii. Wielkiej wagi nabierają więzi społeczne oraz empatia, która może być nabyta w procesie edukacji. Humanizm przypisuje również wielką wagę wykształceniu jako gwarantowi właściwej relacji do innych i świata otaczającego. Biorąc pod uwagę wzrost popularności tak rozumianego humanizmu (zob. zrewidowany tekst deklaracji amsterdamskiej, 2002), pytania o miarę dobrego życia oparte na problematycznej, jak wyżej wskazano, definicji człowieka, stają się jeszcze bardziej istotne.

Warto zwrócić uwagę na sprzężenie, w którym pozostaje dyskusja o wartościach z etyką cnót. Jeśli rozumieć cnotę jako postawę nakierowaną na wartości, to trudność w określeniu tych ostatnich będzie wpływała na możliwość przyjęcia tych pierwszych jako wyznaczników dobrego życia. Duża debata wokół etyki cnót we współczesnej filozofii poniekąd oddaje zaniepokojenie tymi trudnościami i próbę ich przezwyciężenia.

Wreszcie współczesna etyka wykazuje ciekawą cechę: otóż, jak na współczesność, jest ona mocno wychylona w przyszłość. Ilość spekulacji futurystycznych i niezwykle tempo życia i rozwoju naukowo-technologicznego sprawiają, że często zdaje się, że etyka nie nadążyła za zmianami w doświadczeniu człowieka. Bardzo trudno jest mówić o proponowaniu rozwiązań problemów, które jeszcze nie zaistniały czy które mającą na horyzoncie. Zdaje się to przeczyć dążeniu do skonkretyzowania etyki, a jednak to właśnie „płynność”, „wykorzenienie” i „nomadyczność” (Bauman, 2000) w tak wielu dziedzinach współczesnego doświadczenia zdaje się wymagać przyjęcia odpowiedniej etyki: zarówno dostarczającej silnego oparcia aksjologicznego, jak i dynamicznie reagującej na zmienne warunki. Najczęściej tam, gdzie etyka dotyka przyszłości, balansuje ona pomiędzy utopią a przewidywaniem i egzystuje w warunkach silnej niepewności (np. Nassim, 2014). Stąd pojawiają się próby w rodzaju etyki złożoności czy etyki niepewności oraz różnych modeli predykcyjnych, antycypacyjnych czy spekulatywnych.

Refleksja systematyczna z wnioskami i rekomendacjami

A zatem: *quo vadis*, etyko? Poszukując odpowiedzi na to pytanie, należy zwrócić się w stronę zarówno starszych, mocno ugruntowanych systemów etycznych, jak i tych nowo powstających, o mniejszej rozpiętości czasowej. Cechą etyki współczesnej jest jej dialogiczność, polifonia i pluralizm, a zatem będziemy mówić o nowszych tendencjach w ramach istniejących teorii, o ich ewaluacjach i miejscu we współczesnej debacie, jak i o perspektywach dla tendencji nowszych. Odpowiadając na potrzeby zarówno analizy historycznej, jak i ujęcia problemowego, można wymienić następujące kategorie etyki współczesnej: etyka analityczna, etyka neopragmatyczna, utilitaryzm, współczesna etyka cnót, fenomenologiczna etyka wartości, etyka egzystencjalna, etyka hermeneutyczna, etyka naturalistyczna, etyka personalistyczna, etyka postmodernistyczna, etyka nihilistyczna, etyka neotomistyczna, etyka w świetle psychologii, bioetyka, neuroetyka, technoetyka. Należy też skonfrontować się z problemem możliwości utworzenia etyki uniwersalnej oraz jej uzasadnień i podstaw, a uwzględniając charakter Słowników, trzeba spojrzeć również na etykę od strony katolickiej nauki społecznej. Lista ta nie jest wyczerpująca, a kategorie – z konieczności – nie są silnie rozgraniczone. Wiele z problemów współczesnego świata znajduje się w obszarze zainteresowań licznych trendów i tradycji etycznych, które dostarczają różnorodnych narzędzi i odpowiedzi. Dlatego można rekomendować różnorodne klasyfikacje i kategoryzacje.

Wiele z rekomendacji, które można by sformułować i które są formułowane z perspektywy oferowanej przez specjalistów, reprezentujących różne nurty etyczne, wypływa wprost z historii subdyscypliny oraz z dominujących trendów. W zasadzie nikt nie kwestionuje potrzeby interdyscyplinarności, która już od wielu lat jest przyjętą zasadą działania w konstruowaniu ponadnarodowych i wielokulturowych zespołów, złożonych z ekspertów z różnych dziedzin. Jest to uznaną dobrą praktyką. To samo dotyczy dowartościowania roli emocji w formułowaniu odpowiedzi etycznej i zwrócenia większej uwagi na badania z dziedzin psychologii i neuronauk oraz włączenia ich do refleksji. Poniekąd w tej optyce postrzega się relację ze sobą oraz z Innym: poprzez pryzmat

wrażliwości, czułości, miłości – przeciwstawianym nienawiści i nicości. Odpowiedzialność za świat nie zasadza się tylko na relacji z zewnętrznie postrzeganym ekosystemem czy kulturosystemem, ale na wizji świata opartej na więzi, wymagającej troski i poczucia bliskiego współistnienia.

Jednocześnie należy zdawać sobie sprawę, że powszechna debata bardzo często jest silnie spolaryzowana, a dylematy formułowane są skrajnie, np. zagrożenie czy szansa, upadek czy rozwój, koniec czy początek. Należałoby sobie życzyć, żeby ten dualizm został zastąpiony wypośrodkowaniem debaty i racjonalnym dialogiem – wyrasta on często z negatywnych tendencji związanych z algorytmami psychopolityki oraz ekonomią klikalności. Wiele uwagi wymaga prowadzenie debaty popularnej, która jest szczególnie zagrożona niekorzystnymi mechanizmami współczesnych mediów.

Podsumowując, pomimo pluralistycznego charakteru etyki współczesnej, różnorodne komentarze łączy szereg wniosków wspólnych, z których kilka można tutaj streścić.

1. Wiele z komentarzy obraca się wokół jakiejś formy etyki wartości. Liczni autorzy zauważają, że podstawową kwestią jest zrozumienie, o czym mówimy, kiedy mówimy o wartościach, oraz wyrobienie silnego kręgosłupa aksjologicznego. W świecie niepewności i zmienności zorientowanie na wartości oraz umiejętność ich rozpoznania w konkretnych sytuacjach jest kluczową kompetencją etyczną.
2. Liczne są również głosy nawołujące do silniejszej współpracy z naukami przyrodniczymi i ścisłymi, które opierają się na badaniach empirycznych. Te trendy są już widoczne, lecz wciąż pozostaje wyzwaniem zawieszenie pomiędzy spekulacją teoretyczną czy metateoretyczną a odpowiedzią na praktyczne problemy i wyzwania. Z pewnością w świecie postprawdy nieuniknione jest pytanie o fakt, a we wciąż jeszcze silnym paradygmacie promującym wąskie specjalizacje i „wojnę kultur” C.P. Snowa, pomimo deklaratywnie modnej interdyscyplinarności, rzadko dochodzi do interdyscyplinarności głębokiej czy faktycznego dialogu i pracy zespołowej pomiędzy reprezentantami różnych gałęzi nauk. W debatach bardzo wyraźnie widać różnice perspektyw w mówieniu o etyce w zależności od dominującego profilu badawczego, co przekłada się na interesujący

dialog i faktyczne przełamywanie barier między nie tylko dyscyplinami, ale i dziedzinami naukowymi.

3. W sposób istotny kategorie współczesnej etyki osadzone są w tradycji religii i kultury chrześcijańskiej. Jeśli nie wypływają bezpośrednio z jej kręgów, to są formułowane z pozycji opozycyjnych. Autorzy zwracają jednak uwagę, że to właśnie w pluralizmie podejść i perspektyw rodzi się dzisiejsza etyka, a dostępność różnych modeli kulturowych oraz religijnych jest bodźcem do refleksji nad kształtem naszej odpowiedzi etycznej.
4. Ważną cechą współczesnej debaty jest tendencja do dowartościowywania różnych stanowisk. Stworzenie warunków do tej wielości jednak nie jest pochwałą chaosu czy jakimś wyniesieniem na piedestał aporetycznego, zdawałoby się, charakteru współczesnej etyki lub przyznaniem się do nieumiejętności odnalezienia właściwej drogi. Jest raczej intencjonalnym otwarciem się na racjonalny dialog z Innym. Proponowana jest postawa niewykluczania i dowartościowywania jednostki, wsłuchiwania się w głos drugiego, wrażliwość na drugiego i na kontekst, w którym żyjemy, świadomość własnej ograniczoności i poszukiwanie solidarności.
5. Autorzy zauważają konieczność „przyrowadzenia etyki do człowieka”, rozumianego jako przeciętny obywatel społeczności, użytkownik technologii czy – wreszcie – główny zainteresowany tym, jak żyć dobre życie. Biorąc pod uwagę ogromny wpływ użytkowników mediów społecznościowych na późniejsze zachowania grupowe, ale też i niezwykłą samotność jednostki w świecie interkonektywnej cyfrowej sieci, wyjście od perspektywy codziennych dylematów człowieka staje się coraz bardziej imperatywne. Etyka współczesna zatem oscyluje wokół zdrowego rozsądku i doświadczenia każdego człowieka w jego codzienności. Można tu również zaliczyć pojawiające się często postulaty zwiększenia roli edukacji etycznej.
6. O ile spór o człowieka i kategorię osoby toczy się bardzo długo i jest dobrze znany, o tyle ze współczesnej refleksji wyłania się kolejna odsłona czy etap tego sporu. Pytanie „czym jest wspólnota i dobro wspólne?” jest bezpośrednio zależne od tego, jak zdefiniujemy powyższe kategorie. Wiele z komentarzy powraca

do palących dylematów współczesności: kim jest mój bliźni? Wobec kogo i jaki mam obowiązek moralny? Czy zwierzęta, roboty i algorytmy tworzą część wspólnoty wraz człowiekiem? Na jakich prawach? Czy są w stanie tworzyć odrębne wspólnoty, a wraz z nimi systemy etyczne – w tym takie, które wykluczają człowieka? Jakkolwiek część z tych pytań wydaje się niepraktyczna i zbyt futurystyczna, jak na obecny stan wiedzy (np. o świadomości zwierząt czy algorytmów), biorąc pod uwagę liczne przypadki kontrowersji prawnych (np. kwestia przyznania współautorstwa patentu sztucznej inteligencji DABUS, 2021), dyskusja nad tymi zagadnieniami powinna być ściśle monitorowana względem rozwoju nauki i technologii.

7. Jednym z ważniejszych pytań współczesnej etyki jest pytanie o źródła naszych sądów moralnych i determinanty naszych zachowań. Skąd wiemy, że postępujemy dobrze? Dlaczego robimy to, co robimy? Na ile jesteśmy zdeterminowani biologicznie, zapośredniczeni technologicznie i kulturowo, a na ile posiadamy własną autonomię? Etycy szukają nowych rozwiązań, zwracając się do zdobyczy psychologii i nauk przyrodniczych, ale także w pogłębionej refleksji nad istniejącymi już rozwiązaniami.

Powracając do pytań, zadanych we wstępie, możemy stwierdzić, że raczej niż o jednej etyce, współcześnie będziemy mówić o szeregu etyk, które wzajemnie się uzupełniają w relacji napięcia lub też dialogu. Ta wielość podejść może sugerować frustrujący brak rozwiązań czy nieadekwatność etyki do mówienia o kondycji współczesnego człowieka. Bogactwo dyskusji jednak potwierdza, że jest wręcz odwrotnie: silna tendencja do rewizji i przemyślenia wcześniej przyjmowanych pojęć i kategorii być może rodzi się ze zwątpienia i chaosu, ale nie przynosi – poza nielicznymi przypadkami – zanegowania wartości refleksji etycznej czy jej porzucenia. Podejmowane są liczne próby dookreślenia tych pojęć, które są nieściśle, czy wypracowania rozwiązań, które będą mogły stać się podstawami dobrych praw czy dobrego funkcjonowania społecznego. Debaty etyczne budzą szerokie zainteresowanie społeczne, co świadczy o znaczącym miejscu etyki w refleksji filozoficznej i w życiu codziennym.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Chadwick, R. (Red.) (1998). *Encyclopedia of Applied Ethics*. Cambridge: Academic Press.
- Damasio, A. (2011). *Błąd Kartezjusza. Emocje, rozum i ludzki mózg*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Edmonds, D. (Red.) (2019). *Ethics and the Contemporary World*. Oxon, New York: Routledge.
- Gadacz, T., Dybel, P., Sady, W., & Środa, M. (2023). *Krótką historią filozofii współczesnej*. Warszawa: Stentor.
- Heidegger, M. (1977). *List o humanizmie*. Przeł. J. Tischner. W: M. Heidegger, *Budować, mieszkać, myśleć. Eseje wybrane*. K. Michalski (Red.). Warszawa: Czytelnik.
- Jonas, H. (1984). *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. Chicago: University of Chicago Press.
- MacIntyre, A. (1996). *Dziedzictwo cnoty. Studium z teorii moralności*. Przeł. A. Chmielewski. Warszawa: PWN.
- Nassim, T.N. (2014). *Czarny łabędź. Jak nieprzewidywalne zdarzenia rządzą naszym życiem*. Poznań: Zys i S-ka.
- Ossowska, M. (2003). *Motywy postępowania. Z zagadnień psychologii moralności*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Singer, P. (1997). *A Companion to Ethics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Singer, P. (2018). *Wyzwolenie zwierząt*. Przeł. A. Alichniewicz, A. Szczęśna. Warszawa: Wydawnictwo Marginesy.
- Ślipko, T. (1984). *Zarys etyki ogólnej*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Tischner, J. (2011). *Myślenie według wartości*. Kraków: Znak.
- Wolfendale, P. (2014). *Object-Oriented Philosophy: The Noumenon's New Clothes*. Falmouth: Urbanomic.